

**“TOSHKENT IRRIGATSIYA VA QISHLOQ
XO‘JALIGINI MEKANIZATSIYALASH
MUHANDISLARI INCTITUTI”
MILLIY TADQIQOT UNIVERSITETI**

Кафедра:	Ирригация ва мелиорация
-----------------	--------------------------------

Фан:	Suv xo‘jaligi va melioratsiyaga kirish
-------------	---

Доц. Ботиров Ш.Ч.

Тошкент

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар

1. Костяков А.Н. “Основы мелиорации”. М. Сельхозгиздат. 1960. - 624 бет.
2. Рахимбаев Ф.М., Хамидов М.Х. “Қишлоқ хўжалик мелиорацияси”. Тошкент. «Мехнат». 1996.-364 бет.
3. Мухамедов А.Қ. “Сув хўжалиги ва мелиорацияга кириш” фанидан ўқув қўлланма. Тошкент. ТИМИ босмахонаси. 2008 йил. 162 бет.
4. Мухаммаджонов А. “Ўзбекистоннинг қадимги гидротехника иншоотлари”. Тошкент . Ўзбекистон. 1997 йил. 88 бет.
5. Ирригация Узбекистана. I-IV том. Ташкент. «Фан» 1981 г.
6. Хамидов М.Х., Шукурлаев Х.И., Маматалиев А.Б. “Қишлоқ хўжалиги гидротехника мелиорацияси”. Тошкент., Шарқ. 2008.-408 бет.

Қўшимча адабиётлар

1. Рахимбаев Ф.М. ва бошқалар. “Қишлоқ хўжалигида суғориш мелиорацияси”. Ташкент. “Мехнат”. 1994.-327 бет.
2. Рахимбаев Ф.М., Шукуруллаев Х.И. “Зах қочириш мелиорацияси”. Тошкент. “Мехнат”. 1996.-201 бет.
3. Рахимбаев Ф.М. “Практикум по сельскохозяйственным гидротехническим мелиорациям”. Ташкент. “Мехнат”. 1988.-363 бет.
4. Рахимбаев Ф.М. “Практикум по сельскохозяйственным гидротехническим мелиорациям”. Ташкент. “Мехнат”. 1991.-391 бет.
5. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси 1-12 том.

**Мавзу: Ўзбекистоннинг Сирдарё ва Амударё ҳавзасига
кирувчи ҳудудларида суғорма деҳқончиликнинг
ривожланиши.**

МАЪРУЗАНИНГ РЕЖАСИ

1.Ўзбекистонда суғориладиган ер майдонларининг кўпайтирилиши ва сув хўжалигидаги муаммолар.

2.Сирдарё ҳавзасида суғорма деҳқончиликнинг ривожланиши, Фарғона водийси, Мирзачўлнинг эски ва янги суғориш зоналари, Тошкент воҳаси.

3.Амударё ҳавзасига кирувчи ҳудудларида суғорма деҳқончиликнинг ривожланиши, Сурхондарё, Қашқадарё ҳавзалари ва Қарши чўли, Зарафшон дарёси ҳавзаси, Бухоро воҳаси ва Амударё қуйи оқими.

4.Сирдарё ва Амударё ҳавзасидаги муаммолар.

**“Ўзбекистоннинг Сирдарё ва Амударё ҳавзасига кировчи ҳудудларида
суғорма деҳқончиликнинг ривожланиши” мавзусидаги маъруза
машғулотининг технологик харитаси**

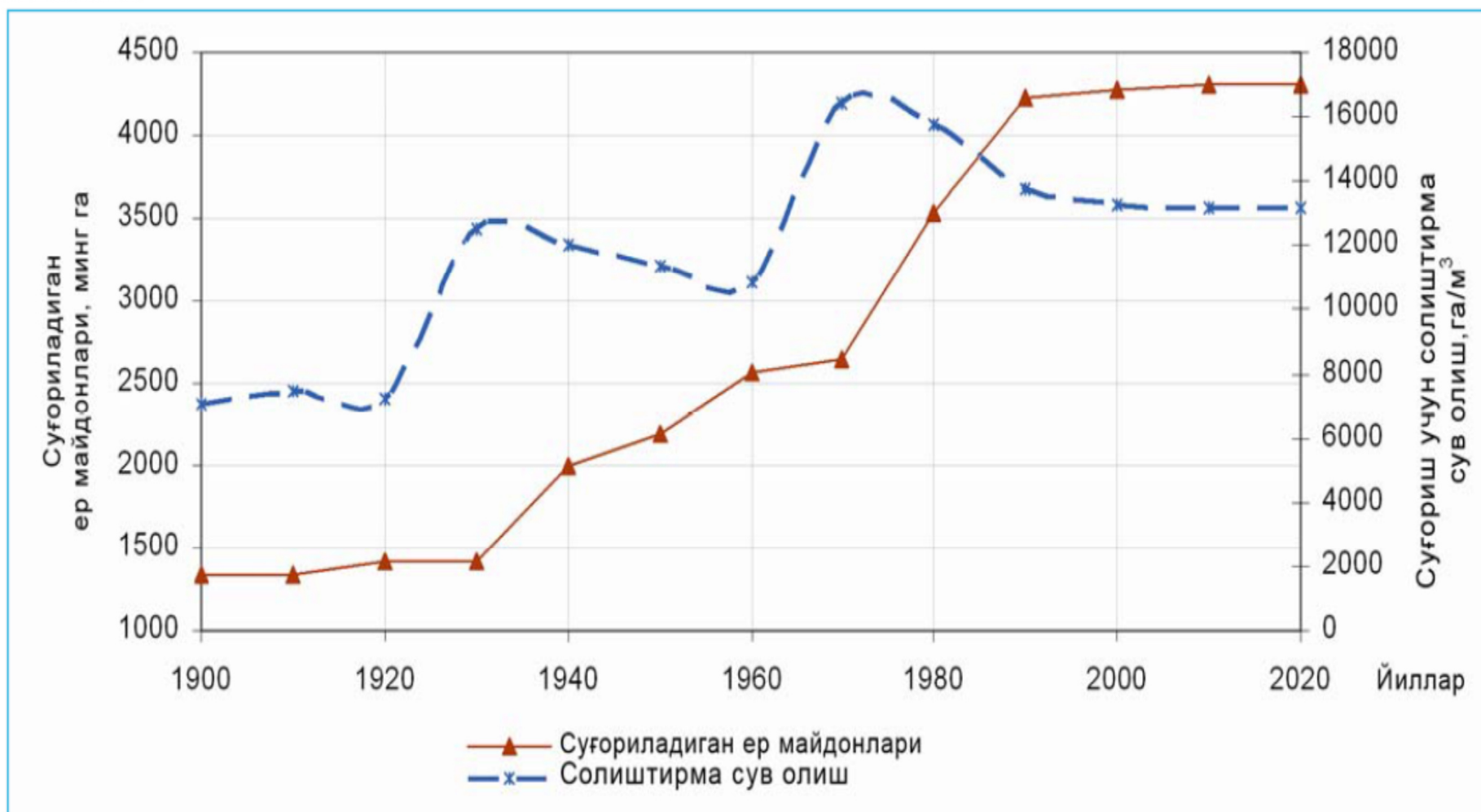
Фаолият босқичлари	Фаолият мазмуни	
	ўқитувчи	талабалар
I. Кириш босқичи (10 дақиқа).	<p>1.1. Мавзунинг номи, мақсади, режалаштирилган ўқув машғулоти натижалари ва уни ўтказиш режаси билан таништиради.</p> <p>1.2. Машғулот маъруза, тушунтириш ва намойиш шаклида ўтказилишини ва баҳолаш мезонларини маълум қилади</p> <p>1.3. Фанни ўрганиш учун адабиётлар руйхати билан таништиради.</p>	Тинглайдилар, ёзиб оладилар
II. Асосий босқич (55 дақиқа).	<p>2.1. Мавзу бўйича маъруза ва унинг режаси, асосий тушунчалар билан таништиради.</p> <p>2.2. Маърузани ёритувчи слайдларни Power pointда намойиш ва шарҳлаш билан мавзу бўйича асосий назарий билимларни баён қилади.</p> <p>2.3. Жалб қилувчи саволлар беради; мавзунинг ҳар бир қисми бўйича хулосалар қилади; энг асосий тушунчаларга эътибор қаратади.</p>	<p>Тинглайдилар, Ёзиб борадилар.</p> <p>Саволларга жавоб берадилар</p>
III. Яқуний босқич (15 дақиқа).	<p>3.1. Мавзунинг умумлаштиради, умумий хулосалар қилади, яқун ясайди, саволларга жавоб беради.</p> <p>3.2. Талабаларга мавзу бўйича назорат саволларини эълон қилади.</p> <p>3.3. Мустақил иш учун вазифа беради: мавзуга оид янги маълумотларни топиб, мустақил ўқиш келиш.</p>	<p>Диққат қиладилар. Савол берадилар. Саволларга жавоб берадилар. Вазифани ёзиб оладилар.</p>

1. Ўзбекистонда суғориладиган ер майдонларининг кўпайтирилиши ва сув хўжалигидаги муаммолар.

Чор Россияси, кейинчалик Совет иттифоқининг сув хужалиги сиёсати Ўзбекистонда йирик пахтачилик марказини ташкил этишга қаратилган эди. 1960 йилдан то 1985-1986 йилларгача қўриқ ерлар кенг кўламда ўзлаштирилди (Мирзачўл, Жиззах, Қарши чўли ва бошқалар).

Ўзбекистонда 1900 йилдан 2020 йилгача суғориладиган ер майдонларининг ва сув олишниг ўзгариши.

Муҳандислик нуқтаи назаридан, ўша пайтда қурилган суғориш тизимларининг техник даражаси жуда юқори бўлган. Йирик сув хўжалиги комплекслари, ирригация ва дренаж объектларини бошқариш, улардан фойдаланиш бўйича ташкилий-техник асослар яратилди, маҳаллий малакали кадрлар ва зарур инфратузилма тайёрланди.

Бу ишлар туфайли катта натижаларга эришилди. Суғориладиган ерлар майдони 1960 йилдаги 2,57 миллион гектардан 1980 йилларнинг ўрталарида 4,22 миллион гектаргача, яъни 1,6 марта кенгайтирилди. Пахта етиштириш 2,95 миллион тоннадан 5,37 миллион тоннага ўсди. Барпо этилган тизимнинг фойдаланиш кўрсаткичлари ва сувдан фойдаланиш самарадорлиги юқори баҳоланди: янги ўзлаштирилган ерларда суғориш каналларининг умумий ФИК 0,80-0,85 га етди; техник жиҳатдан такомиллаштирилган тизимлар ишчи ҳолатда ушлаб турилди.

Бирок суғориш ишларини кенг микёсда ривожлантириш жараёнида барқарорлик жиҳатлари ва экологик мувозанатнинг бузилиши кўпинча эътиборга олинмаган эди. Ваҳоланки, олимлар бу ишларни бошлашдан олдин келажакда юзага келиши мумкин бўлган оқибатлар ҳақида огоҳлантирган эди.

Сув хўжалиги секторини прогноз ривожлантириш дарёлар хавзаларининг «Сув ресурсларидан комплекс фойдаланиш схемаси»да (СРКФ) сувдан фойдаланувчилар, сув истеъмолчилари манфаатлари ҳамда дарёлар дельталарига санитария талаблари учун сув беришдан келиб чиққан ҳолда акс эттирилган. Ўшанда минтакага Сибирь дарёлари - Обь ва Иртыш - оқимининг бир қисмини буриш мўлжал қилинган ва бу 1990-1995 йилларда амалга оширилиши керак эди.

«Сибирь-Марказий Осиё канали» — бу лойиҳа бўйича қуриладиган илк канал бўлган. Ушбу канал орқали Обь дарёсининг сувини Қозоғистон орқали Ўзбекистонга оқизиш мўлжалланади.

Канал ҳақида:

- узунлиги – 2 550 километр;
- кенглиги – 130-300 метр;
- чуқурлиги – 15 метр;
- сув ўтказиш имконияти – секундига 1 150 метр/куб бўлиши лозим эди.

Ушбу лойиҳа қиймати ўша пайтда 32,8 миллиард рублни ташкил этган. Бундан 8,3 миллиард РСФСР, 11,2 миллиард Қозоғистон, 13,3 миллиард рубль Ўзбекистон ҳудудида ишлатилиши мўлжалланганди. Лойиҳа ишга тушгач ундан келадиган йиллик соф фойда 7,6 миллиард рубль бўлиши кутилган.

Лойиҳага қаршиликлар

Сибирь дарёларини Марказий Осиёга оқизиш масаласи илк кўтарилган ва лойиҳаларни тайёрлаш бошланганда бу лойиҳага қаршиларнинг «даими ичида» бўлган. СССРда юритилиган қаттиқ сиёсат одамлар бу лойиҳаларга қарши чиқишига мутлақо йўл қўймаган. Кейинчалик, вазият биров ўзгаргандан кейин, яъни Горбачёв раҳбарликка келиб, сиёсат либераллашгач, Москванинг бу лойиҳасига қарши бўлган кўплаб кишилар чиқа бошлайди.

Улар ўз эътирозларини бир неча омиллар билан асослаганди. Уларнинг фикрича, Ғарбий Сибирдан Марказий Осиё жанубигача улкан канал тортиш:

- а) канал ва сув омборлар қурилса, жуда катта ҳудудда табиатга зарар етади ва экология издан чиқади;
- б) канал ва сув омборларига яқин ҳудудларда ер ости сувлари юқорига кўтарилади, йўллар, аҳоли пунктлари ва бошқа объектлар жиддий хавф остида қолади;
- в) Обь ва Иртиш дарёларида балиқлар камайиб, оқибатда Обь дарёси ҳавзасининг шимолий қисмида балиқчилик билан кун кечирадиган турли халқларнинг турмуш тарзига зиён етказилади;
- г) Обь дарёси сувининг камайиб бориши туфайли, унинг Шимолий Муз океанига қуйилиш қисмида шўрланиш даражаси ошиб кетади;
- д) иқлим ўзгаришлари бўлади ва бу минтақага катта зарар етказилади;
- е) Қозоғистон ва Ўзбекистонда канал атрофидаги ерларда ерости сувлари кўтарилади ва унга туташ ҳудудлар ботқоқликларга айланади.

Лойиҳа амалга ошмаслиги сабаблари ва тўхтатилиши

1986 йил 14 августда КПСС МҚ сиёсий бюросининг махсус йиғилишида Сибирь дарёлари сувларини Марказий Осиёга оқизиш лойиҳаси тўхтатилади. Лойиҳа амалга ошмаслигининг бир неча сабаби бор эди:

а) Горбачёв мамлакат раҳбарлигига келиб, ислоҳотлар бошланиши;

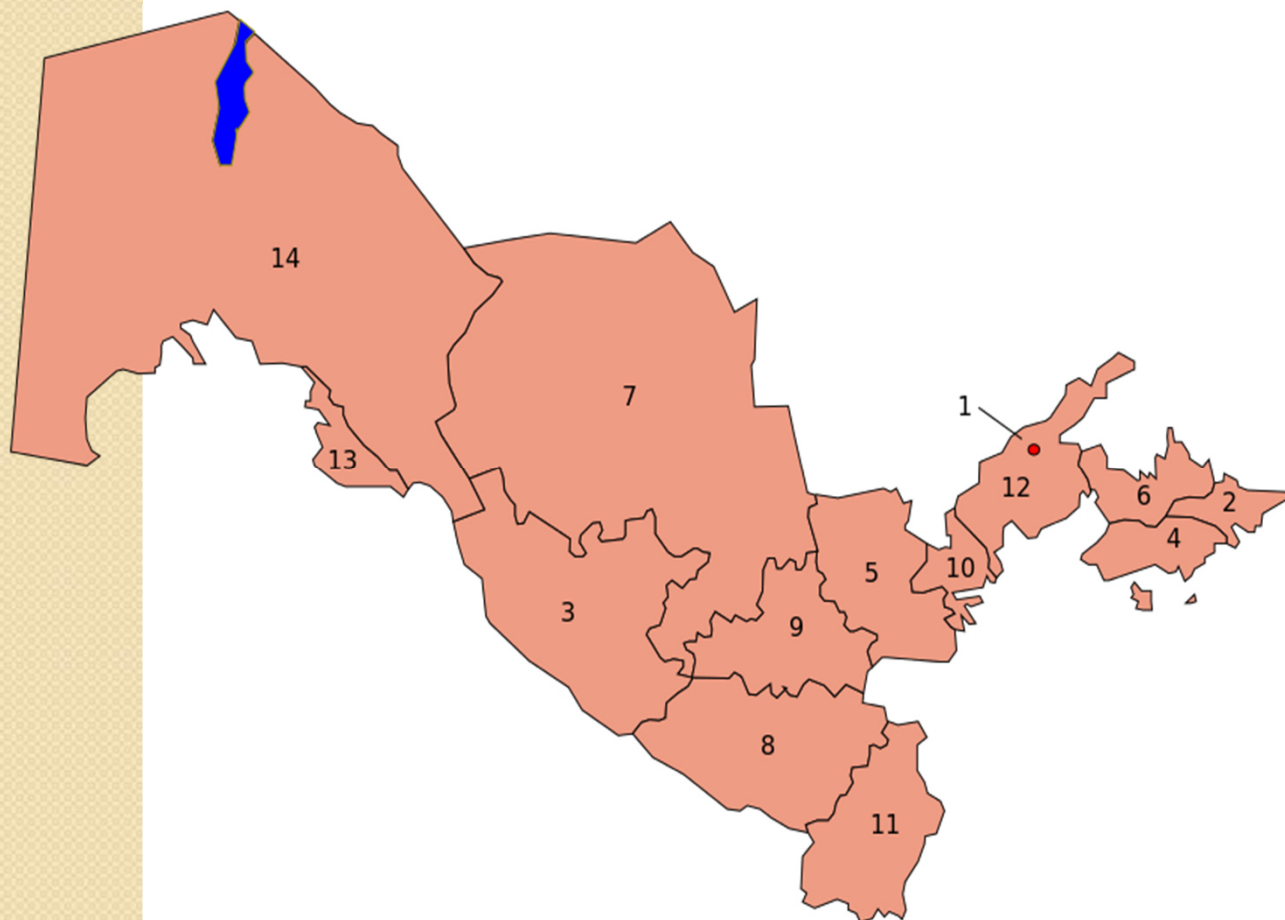
б) Афғонистондаги ҳарбий ҳаракатларга жуда катта маблағ сарфлангани туфайли бундай йирик лойиҳалар учун етарли маблағ топилмагани;

в) лойиҳага мамлакат бўйлаб жуда кўпчилик — олимлар, адиблар ва бошқа зиёлилар қарши бўлиши;

Ўзбекистоннинг Сирдарё ва Амударё хавзасига кирувчи ҳудудлари

Ўзбекистон Республикаси 12 та вилоят ва Қорақалпоғистон автоном республикасидан ташкил топган:

Сирдарё хавзаси

Юқори Фарғона водийси

2. Андижон

4. Фарғона

6. Наманган

Ўрта оқими

12. Тошкент вилояти

10. Сирдарё

5. Жиззах

Амударё хавзаси

Юқори қисми

11. Сурхондарё

Ўрта оқими

9. Самарқанд

7. Навоий

3. Бухоро

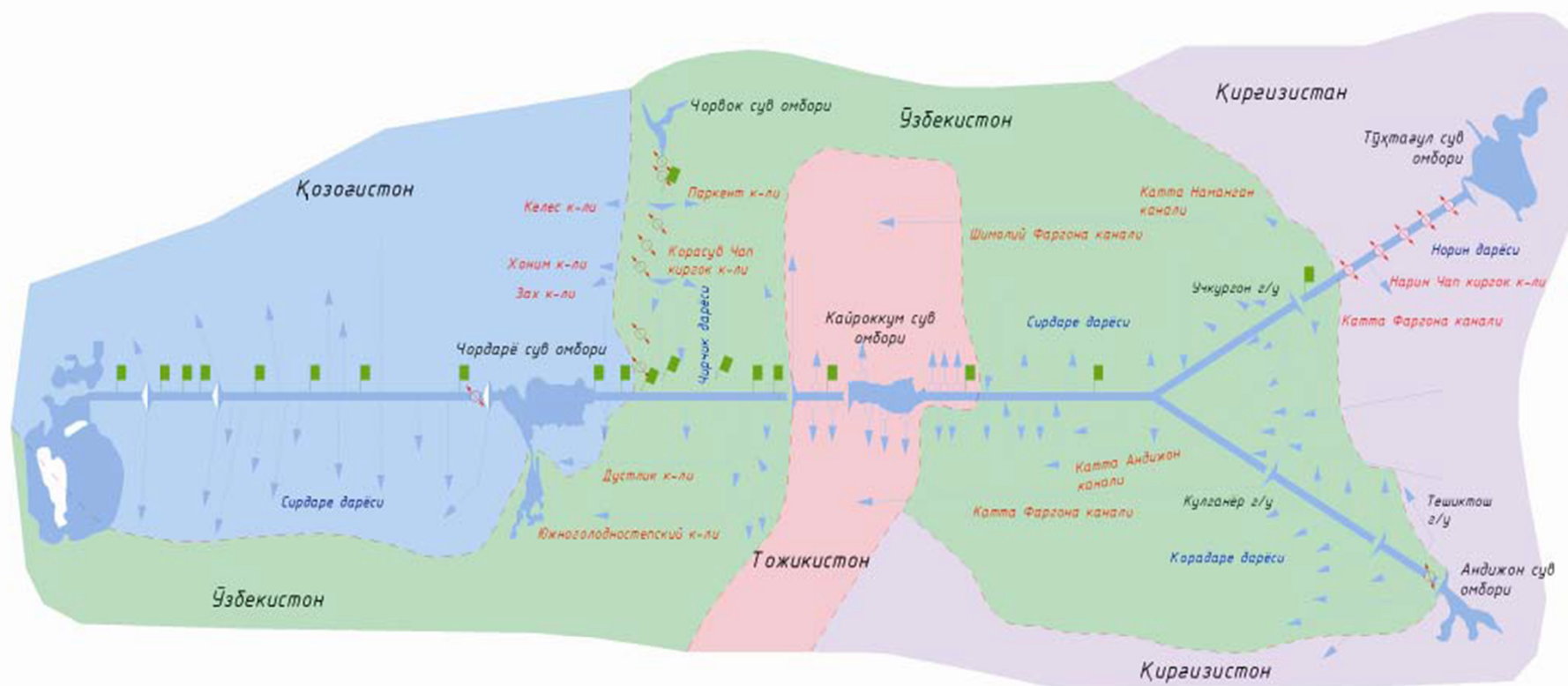
8. Қашқадарё

Этаги

13. Хоразм

14. Қорақалпоғистон
Республикаси

2. Сирдарё хавзасида суғорма деҳқончилиқнинг ривожланиши, Фарғона водийси, Мирзачўлнинг эски ва янги суғориш зоналари, Тошкент воҳаси.

Шартли белгилар: Туғон Гидропост Канал Насос станцияси ГЭС

Сирдарё хавзасига кировчи Фарғона водийси

Фарғона водийси қадимдан серҳосил воҳа бўлиб, уни қулай табиий-иқлим шароити ва унумдор ери учун «Олтин водий» деб аташади. Водий Ўзбекистон ва Марказий Осиёда аҳоли энг зич жойлашган ҳудуд Андижон вилояти аҳоли зичлиги бўйича ўртача республика даражасидан 10 баробар кўп.

907 минг гектар суғориладиган майдон қишлоқ аҳолисининг асосий даромад манбаи саналади. Қишлоқда яшовчи бир нафар кишига 0,19 гектар суғориладиган ер тўғри келади. Республика бўйича бу кўрсаткич 0,27 гектарни ташкил этади. Бирок бир гектар майдонда пахта ва буғдой етиштириш ўртача республика кўрсаткичидан 1,3-1,5 марта ошади.

Сирдарё ҳавзасига кировчи Фарғона водийсида жами фойдаланиладиган ерлар майдони

(МИНГ ГА. ХИСОБИДА)

Т/р	Худудлар номи	Умумий ер майдони		Экин ерлар		Кўп йиллик дарахт-зорлар		Бўз ерлар		Пичанзор ва яйловлар	
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани
2	Андижон	430,3	275,9	200,4	200,4	31,2	31,2	2,6	0,5	21,1	0,9
7	Наманган	718,1	289,4	186	186	48,3	48,3	2,5	2,5	150,2	
12	Фарғона	700,5	368,5	245	245	51,9	51,9			23,5	3,9

Т/р	Худудлар номи	Жами қишлоқ хўжалик ерлари		Томорка ерлари		Ўрмонзорлар		Боғдорчилик, узумчилик ва сабзавотчилик уюшма-ларининг ерлари		Бугазорлар	Бошқа ерлар
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани		
2	Андижон	255,3	233	52,4	38,7	3,9	3,9	0,3	0,3		118,4
7	Наманган	387	236,8	59	47,8	23,9	4,7	0,1	0,1		248,1
12	Фарғона	320,4	300,8	72	52,9	14,6	13,9	0,9	0,9		292,6

Сирдарёнинг Ўрта оқими

Сирдарёнинг ўрта оқими чап қиргоқда Мирзачўл ва Жиззах чўлини, ўнг қиргоқда тоғолди ялангликлари ва Тошкент олдидаги воҳани қамраб олади. Худуд маъмурий жиҳатдан учта йирик - Тошкент, Сирдарё ва Жиззах вилоятига бўлинади. Суғориладиган ерларнинг умумий майдони 985 минг гектарни ташкил этади. Шунинг 390,9 минг гектари Тошкент вилояти, қолгани Сирдарё (293,6 минг гектар) ва Жиззах вилоятига (300,5 минг гектар) тўғри келади. Мирзачўл ва Жиззах чўлининг асосий сув ресурслари манбаи Сирдарё саналади: бунда Жиззах чўлидаги тоғ сойлари ва сув оқимларининг ҳам ўз хиссаси бор. Тошкент воҳасида эса Чирчиқ, Ангрен, Охангарон ва Сирдарё ана шундай манба ҳисобланади.

Сирдарёнинг Ўрта оқимида жами фойдаланиладиган ерлар майдони

(минг га. ҳисобида)

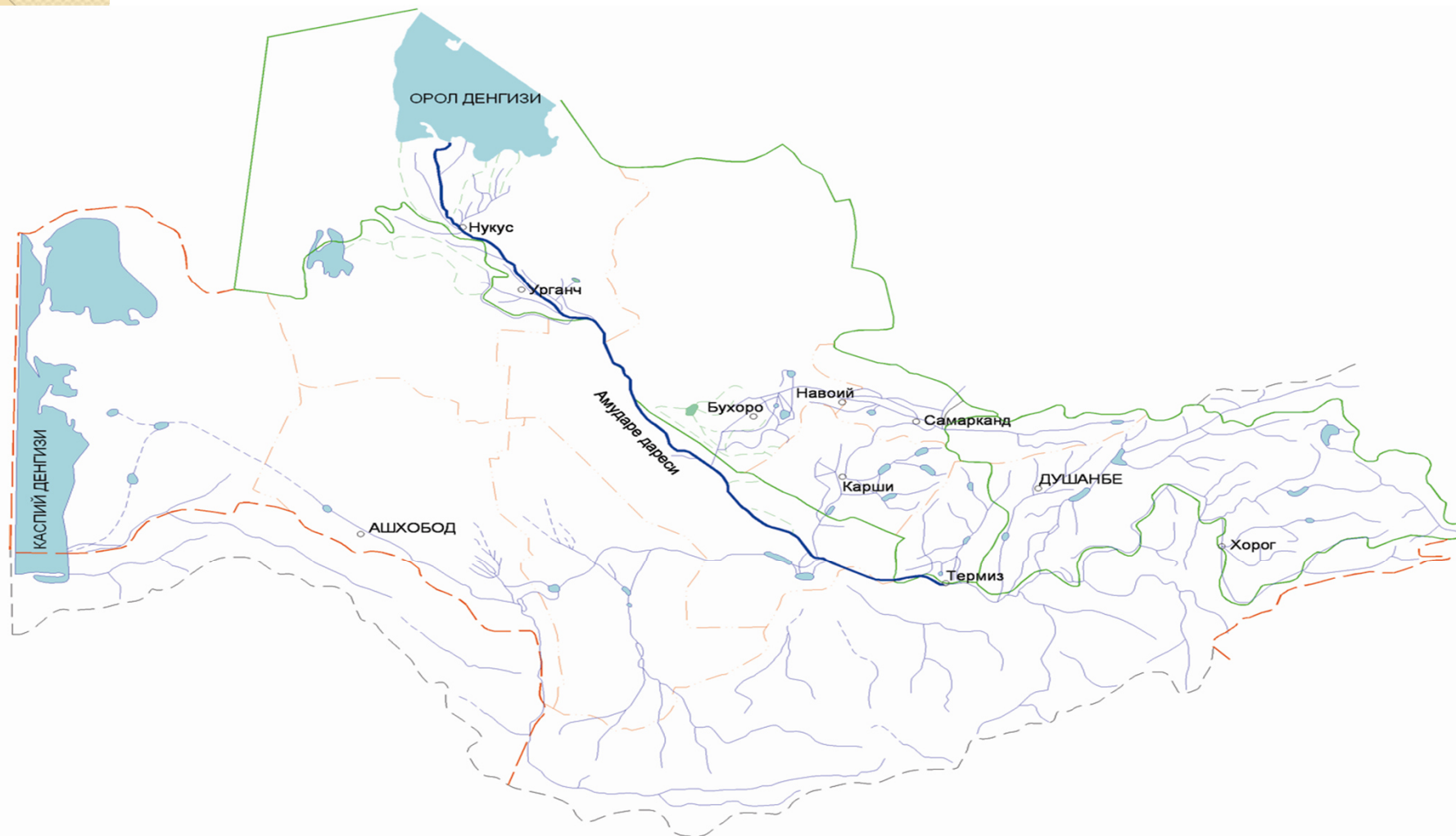
Т/р	Худудлар номи	Умумий ер майдони		Экин ерлар		Қўп йиллик дарахт-зорлар		Бўз ерлар		Пичанзор ва яйловлар	
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани
4	Жиззах	2117,9	303,9	486,9	260	27,3	17,3	11,3	1,7	736,5	
10	Сирдарё	427,6	287,3	249	249	7,7	7,7	10,2	10,2	19,9	
11	Тошкент	1522,7	399,1	325	292	55,1	45,4	0,8	0,4	445,7	1,4

Т/р	Худудлар номи	Жами кишлок хўжалик ерлари		Томорқа ерлари		Ўрмонзорлар		Боғдорчилик, узумчилик ва сабзавотчилик уюшмаларининг ерлари		Бугазорлар	Бошқа ерлар
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани		
4	Жиззах	1262	279	34,4	20,4	163,8	4,5	0,1		0,1	657,5
10	Сирдарё	286,8	266,9	20,4	16,1	4,2	4,2	0,1	0,1	0,1	116
11	Тошкент	826,6	339,2	66,3	54	81,6	2,4	3,6	3,5	2,3	542,3

3. Амударё хавзасига кирувчи ҳудудларида суғорма деҳқончиликнинг ривожланиши, Сурхондарё, Қашқадарё хавзалари ва Қарши чўли, Зарафшон дарёси хавзаси, Бухоро воҳаси ва Амударё қуйи оқими.

Амударё хавзасида 23,5 миллион гектар қишлоқ хўжалик майдони мавжуд бўлиб, шундан 2,38 миллион гектари суғориладиган ерлардан иборатдир. Бу ерда Самарқанд, Бухоро, Хоразм вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасининг қадимдан суғориладиган ерлари жойлашган. Уларни Қизилқум ва Қорақумнинг қумли даштликлари қуршаб туради. Дарёнинг бошланиш қисми, тоғолди қияликлари ва сойликларда Сурхондарё вилояти жойлашган. Унинг умумий суғориладиган майдони 330 минг гектарни ташкил этади.

Ўзбекистоннинг Амударё ҳавзасига кировчи ҳудудларида суғорма деҳқончилиқнинг ривожланиши, Сурхондарё, Қашқадарё ҳавзалари ва Қарши чўли, Зарафшон дарёси ҳавзаси, Бухоро воҳаси ва Амударё қуйи оқими.

Амударёнинг юқори оқимида жами фойдаланиладиган ерлар майдони

(минг га. ҳисобида)

Т/р	Худудлар номи	Умумий ер майдони		Экин ерлар		Кўп йиллик дарахт-зорлар		Бўз ерлар		Пичанзор ва яйловлар	
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани
9	Сурхондарё	2009,9	325,1	278,1	238,6	34,2	32,8	0,3		825,8	

Т/р	Худудлар номи	Жами қишлоқ хўжалик ерлари		Томорқа ерлари		Ўрмонзорлар		Боғдорчилик, узумчилик ва сабзавотчилик уюшмаларининг ерлари		Бугазорлар	Бошқа ерлар
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани		
9	Сурхондарё	1138,4	271,4	63,2	50,4	233,4	3,3	0	0	0,1	574,8

Амударёнинг ўрта оқими

Амударёнинг ўрта оқимида мамлакатнинг йирик иқтисодий ҳудудлари – Самарқанд, Навоий, Бухоро ва Қашқадарё вилоятлари жойлашган. Уларнинг умумий суғориладиган майдони 1,28 миллион гектардан иборат. Амударё Қарши чўли, Бухоро ва Навоий вилоятларини таъминлайдиган асосий сув манбаи ҳисобланади. Сув Амударёдан бу участкаларга суғориш учун насослар орқали етказиб берилади. Катта узунликка эга ва насос орқали сув етказиб берадиган энг йирик тизимлар – 6 та насос станцияси каскадига эга Қарши магистрал канали ($175 \text{ м}^3/\text{с}$) ва Туркменистон Республикасидан сув оладиган Бухоро машина канали ($350 \text{ м}^3/\text{с}$) ҳисобланади. Ҳар бир канал тизимида сув қуйиладиган сув омборлари ишлаб турибди.

Амударёнинг ўрта оқимида жами фойдаланиладиган ерлар майдони

(минг га. ҳисобида)

Т/р	Худудлар номи	Умумий ер майдони		Экин ерлар		Кўп йиллик дарахт-зорлар		Бўз ерлар		Пичанзор ва яйловлар	
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани
3	Бухоро	4183,1	276,3	200,1	200,1	21	21	7	7	2558,1	
5	Қашқадарё	2856,8	513,5	675,7	417,3	38,9	36,7	21,9	4,6	1406,8	0,1
6	Навоий	10948,1	126,4	122,9	92	10,3	9,6	6,8	6,7	8893,3	
8	Самарқанд	1677,3	379	428,8	246,7	68	63,3	5,2		796,8	

Т/р	Худудлар номи	Жами қишлоқ хўжалик ерлари		Томорка ерлари		Ўрмонзорлар		Боғдорчилик, узумчилик ва сабзавотчилик уюшмаларининг ерлари		Бутазорлар	Бошқа ерлар
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани		
3	Бухоро	2786,2	228,1	59,4	46,3	334,6	1,7	0,2	0,2	45,4	957,3
5	Қашқадарё	2143,3	458,7	80,1	48,5	164,2	6	0,3	0,3		468,9
6	Навоий	9033,3	108,3	25,6	16,3	1270,9	1,5	0,7	0,3		617,6
8	Самарқанд	1298,8	310	86,5	62,6	13	6,1	0,7	0,3		278,3

Амударё этаги

Асосий сув-хўжалик муаммолар экологик ва иқтисодий фожиа ўчоғи ҳисобланган Амударё дельтасида йиғилган. Хоразм вилояти ва Қорақалпоғистон Республикаси жойлашган ушбу ҳудуднинг умумий суғориладиган майдони 776 минг гектар. Дарёнинг қуйи қисмида истиқомат қиладиган ушбу ҳудуд аҳолиси юқорида жойлашган сувдан фойдаланувчилар томонидан ифлосланган сувни истеъмол қилади, айниқса, қурғоқчилик йилларида кескин сув тақчиллигидан қийналади.

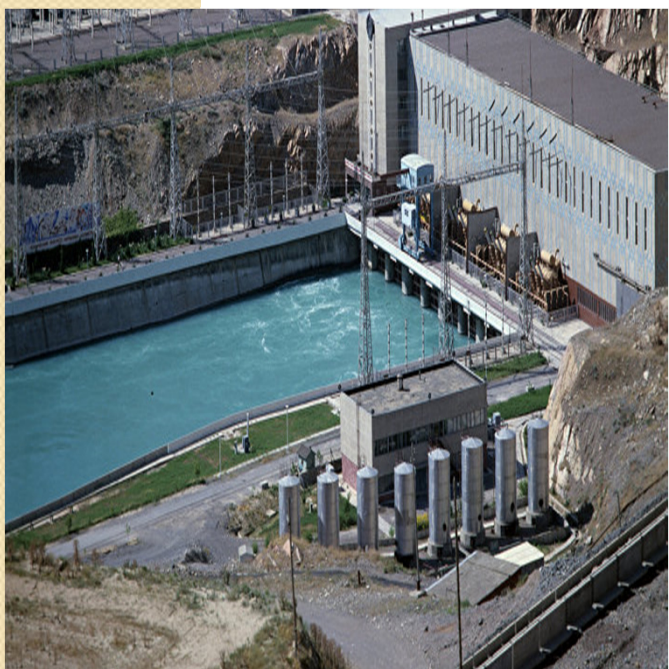
Амударё этагида жами фойдаланиладиган ерлар майдони

(МИНГ ГА. ХИСОБИДА)

Т/р	Худудлар номи	Умумий ер майдони		Экин ерлар		Кўп йиллик дарахт-зорлар		Бўз ерлар		Пичанзор ва яйловлар	
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани
1	Қорақалпоғистон Республикаси	16656,1	514,6	418,5	418,5	8,1	8,1	11,2	11,2	5257,3	36,6
13	Хоразм	608,2	267,7	205,3	205,3	13,2	13,2	3,8	3,8	109,3	

Т/р	Худудлар номи	Жами кишлок хўжалик ерлари		Томорка ерлари		Ўрмонзорлар		Боғдорчилик, узумчилик ва сабзавотчилик уюшмаларининг ерлари		Бугазорлар	Бошқа ерлар
		жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани	жами	шу жумладан суғориладигани		
1	Қорақалпоғистон Республикаси	5695,1	474,4	52,4	39,3	1072,7	0,8	0,1	0,1	107,1	9728,7
13	Хоразм	331,6	222,3	53,8	45,1	53,7	0,2	0,1	0,1		169

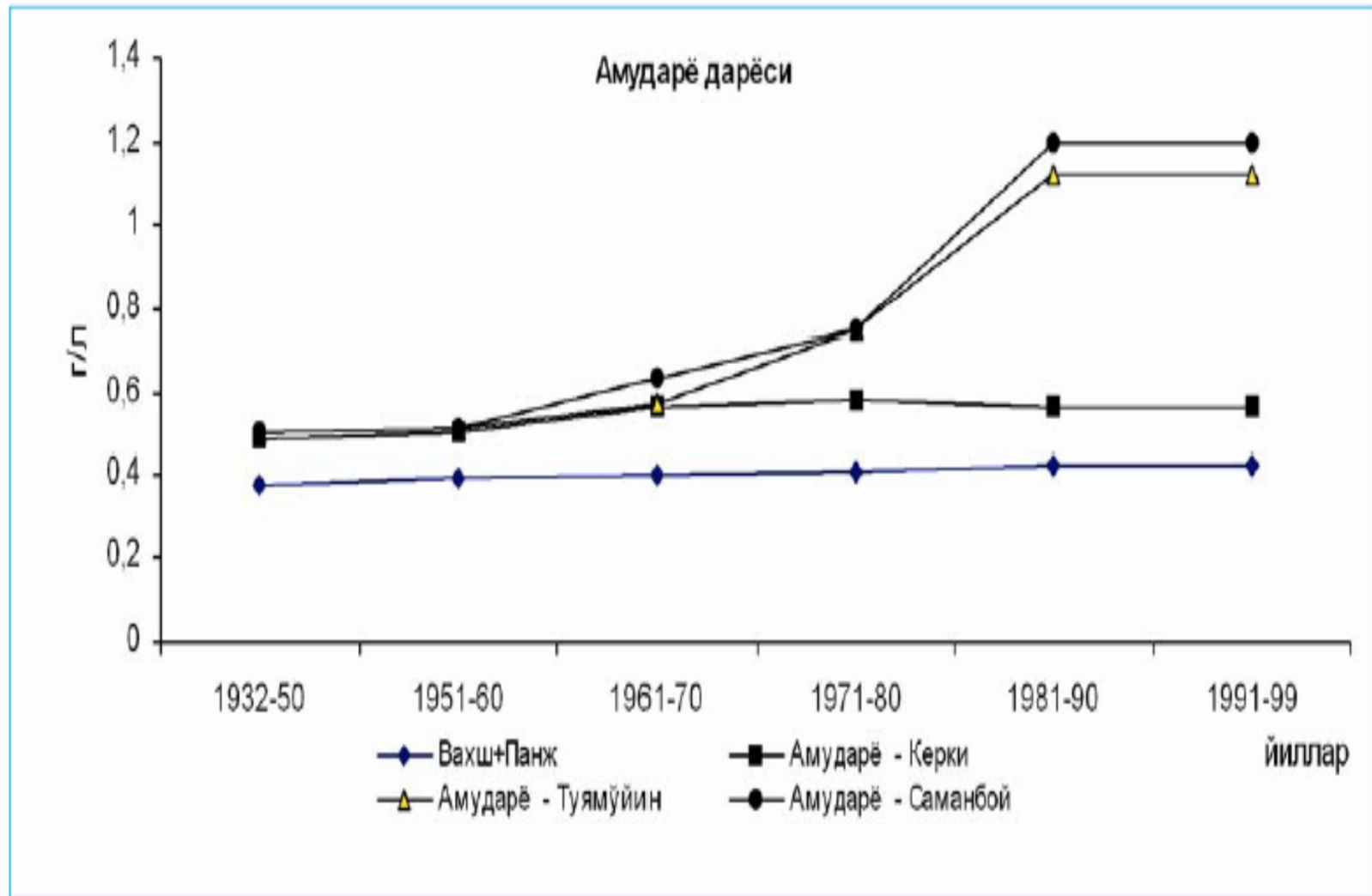
ТУЯМЎЙИН СУВ ОМБОРИ

Амударёнинг қуйи оқимидаги Туямўйин тор дарасида қурилган йирик гвдротехника иншооти. Дарё сувини ирригация ва энергетика мақсадларида мавсумий ростлаш учун хизмат қилади. Гидроузел қурилиши 1970 йилдан бошланган. 1978 йилда 1-навбати ва 1983 йилда тўлиқ ишга туширилган. Умумий ҳажми 7800 млн. м³. Сув омбори 4 та - 1 та ўзанли ва чап соҳилдаги табиий чуқурликларда барпо этилган, сув узатилиб тўлдириладиган 3 та омбордан (Капарас, Султонсанжар, Қўшбулоқ) иборат. Гидроузел Амударёнинг чап ва ўнг соҳилларига сув чиқаришни таъминлайди. Туямўйин сув омбори тўғонлари сувни дамлаб, сатҳини кутарилишга олиб келади. Бунда юқори ва пастки бьефлардаги энг катга фарқ 18-24 м га етиб боради. Султонсанжар пастлигини сув билан туддириш учун Туямўйин гидроузелидан ғарб томонга қараб 2,5 км узунликда сарфи 50 м³/сек бўлган канал қурилган. Туямўйин сув омбори Туямўйин ГЭСнинг барқарор ишлашини таъминлайди. Амударёдан Туямўйин сув омборига ҳар йили оқиб келадиган 200 млн.т лойқа оқизикларни чиқариб юборадиган иншоотлар барпо этилган.

Ўнг қирғоқда кема қатновини таъминловчи 18×80 м ўлчамдаги шлюз қурилган, унинг юк ўтказиш қобилияти 535 минг.т ни ташкил этади. Туямўйин сув омборининг қурилиши билан Хоразм вилояти, Қорақалпоғистоннинг Тўрткўл тумани ҳамда Туркменистоннинг Тошҳовуз вилоятида янги ерларни ўзлаштириш, суғориладиган ерларнинг сув таъминотини яхшилаш имконияти яратилди. Гидроузел зонасида дарёнинг ўнг қирғоғида Пахтаарна, Қозоқёб, Бештом, Найман ва Қизилқалъа, чап қирғоғида Тошсоқа, Қиличниеъбой, Қипчоқ-Бўзсув, Хоразм вилоятида Питнакарна, Урганчарна ва бошқа каналларга сув чиқаргичлар барпо этилган.

Амударё сувининг минерализацияси

Сирдарё хавзадаги сўнги йиллардаги вазият

-Тўхтагул гидроузелининг энергетик тартибда ишлашга ўтказилиши муносабати билан сув таъминоти кескинлашди (сув омборининг тўлиқ сиғими $19,5 \text{ км}^3$).

-Гидроузелнинг энергетик тартиби қишда сув ўтказишни секундига 180 м^3 дан секундига 360 м^3 га кўпайтиришни назарда тутди.

-Ишлаш тартибидаги бу ўзгаришлар Сирдарё хавзасида вегетация даврида бир йилда кафолатланган сув етказиб бериш ҳажмининг $4,5-5,0 \text{ км}^3$ га камайишига олиб келди.

-
- Шунинг йилига 2,5 км³ Ўзбекистон улушига тўғри келади, хусусан, Фарғона водийсида ёз даврида сув тақчиллиги йилига 1,5 км³ га етади.
 - Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ҳудудидаги Сирдарё оқимининг қуйи қисмида ҳам аҳвол шундай.
 - Жанубий Мирзачўл канали асосий сув йўлининг сув ўтказиш қобилияти секундига 330 м³ ни ташкил этади.
 - Мирзачўл ва Жиззах чўлининг 450 минг гектар ерини суғориш учун етарли эмас. Шу сабабли айни пайтда ушбу ҳудудда сув таъминоти 65-70 фоиздан ошмайди.

«Наманган вилоятида Резаксой сув омбори қурилиши» лойиҳаси

Ўзбекистон Республикаси ҳукумати оғир қурғоқчилик оқибатларини юмшатиш мақсадида 0,2 км³ қувватига эга ва Катта Наманган канали орқали тўлдириладиган Резаксой сув омбори тўғони ҳамда Сирдарё ва Шимолий Фарғона каналига сув қуйиш учун иккита сув чиқариш линияси (20-40 м³/с), қурди. Келажакда Катта Наманган канали ва Шимолий Фарғона каналидан Насос станциялари каскади орқали тўлдириш йўли билан сув омборидаги сув ҳажми 0,66 км³ га етказилади. Ушбу техник чоралар суғориладиган деҳқончиликни сув билан таъминлаш яхшилаш мақсадида амалга оширилди. Бундан ташқари бу тадбирлар Норин дарёсидан Токтогулнинг қишда сув ўтказиши билан боғлиқ муаммонинг қисман бўлсада олдини олишни таъминлайди. Бундай чора-тадбирлар қишда оқизиладиган сувнинг Чордара сув омборида тўпланишидаги кескинликни пасайтиради.

Арнасой кўли тизимидаги муаммолари

-2000 км² майдонга эга Арнасой тизими 1969 йилда Қозоғистон Республикасида жойлашган Чордара сув омборидан 21 км³ сувнинг чиқарилиши натижасида пайдо бўлган.

-90-йилларнинг бошида коллектор-дренаж сув оқими сатҳи 237 метрда белгида ушлаб туриш имконини берди.

-1993 йилдан Чордарадан сув чиқариш яна кучайгач, сув сатҳи 8,7 метрга кўтарилди.

-Бугун Арнасой Ўзбекистон Республикасининг янги, энг йирик кўл тизимларидан ҳисобланади.

-Айдаркўл, Тузкон ҳамда Юқори Арнасой кўлларини ўзига бирлаштиради.

Амударё хавзасидаги муаммолар

-Амударё хавзасидан суғориш учун кафолатланган сув етказиб бериш кўплаб муаммолар билан боғлиқ.

-Масалан, Қарши чўли ва Бухоро воҳасининг суғориладиган ерларига сув етказиб бериш Қарши ва Аму-Бухоро каскадининг насос станциялари ёрдамида амалга оширилади.

-Уларнинг асосий сув олиш иншоотлари Туркманистон ҳудудида жойлашган.

-Амударёдан ушбу ҳудуд орқали (10 км^3) сув олиш умумий лимитининг атиги 8 км^3 олинади, яъни тақчиллик ҳар йили 2 км^3 сувни ташкил этади.

-Амударё этагида вазият қуйидагича:
Туямўйин гидроузели, учта кетма-кет
жойлашган сув омборларидан (Капарас,
Султонсанжар ва Қўшбулок) ташкил топган.

-Фойдали сиғими $4,5 \text{ км}^3$.

-Сув омборини тўлдириш кетма-кет амалга
оширилиши натижасида тизимнинг лойиҳа
даражасида тўлдиришни иложи йўқ.

- $0,55 \text{ км}^3$ фойдали сиғимга эга.

-Капарас хўжалик-ичимлик сув таъминоти
учун ишлайди, Султонсанжар дамбаси эса
(фойдали сиғими $1,65 \text{ км}^3$) авария ҳолатида.

-Бундан ташқари Тўямўйин сув омборидан узок вақт фойдаланилгани туфайли унинг 1 км^3 лойқа билан тўлиб қолган.

-Бу эса унинг фойдали сиғимини 3-3,5 км^3 гача камайтирди, Хоразм вилояти ва Қорақалпоғистон Республикасига сувни кафолатли тарзда етказиб бериш имкониятларини чеклади. Сув тақчиллиги йилнинг серсувлигига қараб, 1,5- 3,0 км^3 деб баҳоланмоқда.

-Шу тариқа, Ўзбекистон Республикаси бўйича умумий сув тақчиллиги Сирдарё ҳавзаси бўйича йилига 2,5 км^3 деб баҳоланса, Амударё ҳавзаси бўйича эса йилнинг серсувлигига қараб 1,5-3,0 км^3 оралиғида бўлади.

Nazorat savollari

1.O'zbekistonda sug'oriladigan yer maydonlarining ko'paytirilishi (1960 yildan to 1985-1986 yillargacha).

2.O'zbekistonda suv xo'jaligidagi muammolar (1985 yil Orol dengizi xavzasida irrigatsiya va suv xo'jaligi qurilish ishlarining tanqidga uchrashi).

3.Sirdaryo havzasiga kiruvchi Farg'ona vodiysi (kiruvchi xududlar, sug'oriladiga yer maydonlari, suv resurslari va dehqonchiligi).

4.Sirdaryoning O'rta oqimi (kiruvchi xududlar, sug'oriladiga yer maydonlari, suv resurslari va dehqonchiligi).

5.Amudaryo xavzasi (kiruvchi xududlar, sug'oriladiga yer maydonlari, daryo boshlang'ich qismida joylashgan Surxondaryo viloyatining sug'orma dehqonchiligi).

6.Amudaryonning o'rta oqimi (kiruvchi xududlar, sug'oriladiga yer maydonlari, suv resurslari va dehqonchiligi).

7.Amudaryo etagi (kiruvchi xududlar, sug'oriladiga yer maydonlari, suv resurslari va dehqonchiligi).

8.Sirdaryo havzadagi so'ngi yillardagi vaziyat (suv omborlarining energetik rejimga o'tkazilishi, Rezaksoy suv ombori qurilishi, Arnasoy ko'li tizimidagi muammolari).

9.Amudaryo havzasidagi muammolar (Qarshi va Amu-Buxoro kaskadining nasos stansiyalari, Tuyamo'yin gidrouzeli, uchta ketma-ket joylashgan suv omborlari(Kaparas, Sultonsanjar va Qo'shbuloq), suv taqchilligi).